

A szlovákiai magyarokról másképpen

Kusý, Miroslav: Čo s našimi maďarmi? (Mi legyen a magyarjainkkal?), Kalligram, Bratislava, 1998, 230 oldal.

Miroslav Kusý politológus professzor az emberi, polgári és kisebbségi jogok szlovákiai helyzetét illetően a szlovák társadalom élő lelkiismerete. Ismertető kötetében a szlovákiai magyarok és szlovákok viszonyáról, a szlovákiai magyar kisebbség egzisztenciális és politikai problémáiról szóló azon tanulmányaiból, esszéiből és reflexióiból válogatott, amelyek 1990 és 1997 között keletkeztek. A témában vallott „magyarpárti” nézetei miatt nacionalista ellenfelei „magyarbérencnek” is titulálják.

A kötet kiadására azért szánta el magát, hogy jelezze: a címben feltett kérdésre a válasz megadását nem lehet tovább halogatni, a problémát már nem lehet háttérbe szorítani, mivel már nem „csupán” egy kisebbség sorsáról van szó, hanem a Szlovák Köztársaság sorsáról is.

Ezt erősíti meg a kötet bevezetőjében említett azon politikai esemény is, hogy 1997. december 12-én a Szlovák Demokratikus Koalíció és a Magyar Koalíció végre megkötötte a hosszabb távú politikai együttműködésre vonatkozó egyezséget. Kusý professzor üdvözlö a dokumentum aláírásának tényét, s ezt a címben feltett kérdésre adandó válasszal való tényleges foglalkozás kezdeteként értékeli.

Különösen fontosnak tartja benne azt, amire több éve maga hívja fel az ellenzéki politikusok figyelmét, s amit e kötet írásában is többször megerősít, hogy ti. a kérdésre a választ a szlovák politikai ellenzék végre úgy próbálja megadni, hogy a megoldási módok keresésébe bevonja azokat is, akiket ez létükben érint, akiket ez a leginkább illet. Mert a szlovákiai magyar probléma az önálló Szlovákia domináns problémája, s egyúttal a magyar kisebbség egzisztenciális problémája is. Az együttműködés szentesítése azért is fontos a számára, mert annak biztosítékát látja benne, hogy a megoldás konszenzusra épül majd, nem pedig kizárólagossága.

Mivel Kusý professzor évek óta szorgalmazza, hogy a szlovákiai magyar kisebbség jövőjére vonatkozó kérdésre a választ a szlovák többség a magyar kisebbséggel együtt keresse, mégpedig demokratikus keretek és feltételek között, így az együttműködési dokumentumot joggal tekinti részben a saját erőfeszítései eredményének. Hiszen publicisztikájával - melyből e kötetben is válogatott - abban akart segíteni, hogy a magyarok és szlovákok között demokratikus politikával oldják meg a problémákat, a demokratikus elvek alapján hangolják össze a megoldási kísérleteket.

Majdnem minden írásának alaptémája az, hogy a szlovák nemzetállamépítés és nacionalizmus által teremtett feltételek között milyen a magyar kisebbség léte és helyzete. A problémakör különféle aspektusainak tükrében ezt járja körül, bizonyítva egyúttal azt, hogy e kérdés szorosán összefügg a szlovák társadalom és politika demokratikus átalakításával, sőt ennek kifejezetten a függvénye.

A kötet tanúsága szerint a szlovák többség és a magyar kisebbség közötti problémák azén váltak olyan súlyosakká, mert a szlovák társadalom nemzetinacionalista politikusai nem polgári államot, hanem a szlovák nemzet államát kívánják felépíteni; az új állam alapelveinek nem a polgári, hanem a nemzeti elvet tették meg, ami az állam területén élő más nemzetiségűeket a szlovákokhoz képest másodrangú állampolgárokká degradálja. A nemzeti elvet a szlovákalkotmány is magába foglalja.

A szlovák *nemzetállamiság* és nemzeti azonosságtudat lényegét kutatva elemzi a nemzet, a nacionalizmus, a nemzetállam, a nemzeti azonosságtudat és a kisebbségi lét fogalmainak jelentését. Ehhez nemzetközi híró filozófusokat, politológusokat, pszichológusokat is segítségül hív, és saját értelmezéseit az ő idevonatkozó megállapításaikkal támasztja alá; erősíti meg.

A nemzeti elv és a nacionalizmus mint abszolút értékvéleménye szerint azért veszélyes, mert nem eléggé definiálható, és mert az egyén önazonosságának értékhierarchiája mindig individuális akarat szerint épül fel. A nemzet intuícióra, misztikumra alapozott közösség, amely ráadásul változhat és megszűnhet. A nacionalizmus - amelyet több írásában is röviden elemez - azért veszélyes, mert irracionális értékeket és nehezen meghatározható nemzeti érdekeket véd, valamint feltételez az egyéneken kívüli, önmagában való, magasabb rendű élő egységet. A misztikus közösség-tudat észérvekkel nem írható le és nem közelíthető meg. Emóciókra, ösztönökre épít, amelyeket megszólítani nagyon veszélyes.

Pedig Kusý szerint a szlovák nemzetállamot erre építik Létrehozzák az államnemzetet, amelyhez képest mindenki más csupán másodrangú lehet. Ezért a nemzetállamiság és a kisebbség viszonyában megnövekszik az a veszély, hogy az uralkodó nemzet végleges megoldásokra törekszik, ami asszimiláció, elűzés és kiirtás is lehet. (A szerző szerint a jelenlegi szlovák nemzetiségi politika egyelőre csupán az asszimilációt és az anyanemzet államába való áttelepítést célozta meg.)

Ilyen keretek között a (nemzeti, etnikai) kisebbség a többségi nemzettel szemben megpróbálja kijelölni saját helyét. A nemzetállam államnemzetének erőszakos asszimilációra való törekvése eredményezheti, hogy a kisebbség bezárkózásra kényszerül, izolációval védekezik Demokratikus körülmények között a kisebbség követeli magának azokat a politikai jogokat, amelyekkel az államnemzet politikai jogait és privilégiumait kompenzálják a számára Ennek alapján a nemzetállam államnemzetének politikai jogaival szembeni hatékony jogkompenzáció csakis a kisebbség területi autonómiája lehet. Ez az, amivel többször megindokolja, hogy miért akarnak a szlovákiai magyarok iskolaügyi, kulturális és területi autonómiát.

A kötet számos tanulmányában értelmezi és értékeli a magyar (és más kisebbségek) etnikai-területi *autonómiára* való törekvését. Világosan kifejti, hogy a kisebbségnek joga van a területi; a kulturális és az iskolaügyi autonómia követelésére és megszerzésére, ha a vele szemben álló többségi nemzet ezt a politikai jogot a nemzetállam elveinek alapján saját magának elismeri: A nemzeti önrendelkezési jog ugyanis Kusý szerint kollektív jog, s ha a többségi nemzetnek joga van ezekhez a kollektív jogokhoz (ideértve az oktatási ügyeket és a kulturális jogokat is), akkor ezt a kisebbség számára ugyanilyen kollektív jogokkal kell kompenzálni. Az autonómia követelése és megadása ugyanis legális; tehát nem bűn, nem jelent elszakadást, s a nemzetközi jog is megengedi. Az autonómia joga a területi integritás megőrzéséig legális.

A területi autonómia jogosultságával, legitimitásával kapcsolatban többször ismertet nyugati példákat, amelyekkel bizonyítja: nem igaz az, hogy Európa elvetné a területi autonómia lehetőségét. Mindazzal, amit leír, visszaütíti a szlovák nacionalisták azon állítását, hogy Szlovákia átlagon felüli módon oldja meg a magyar kisebbség problémáját.

Többször hangsúlyozza, hogy a szlovákiai magyar kisebbség területi autonómiára irányuló követelése és ennek megadása nem a szerencsés megoldás, de ha a többségi nemzet nemzetállami kizárólagosság alapján szervezi az államot, akkor a kisebbségnek a területi autonómiára mind nemzetközileg, mind a szlovák alkotmányban garantált joga van. Véleménye szerint a magyar követelés azért nem a legszerencsésebb, mert még a homogén magyar területeken is élnek szlovákok, tehát vegyesen lakott területekről van szó. Így a demokratikus megoldás az lenne, ha az állam polgári elven épülne fel, amely mindenkinek egyenlő jogokat garantálna.

A kollektív jogokat legitimeknek tartja. A nemzetállam-építés feltételei között a kisebbségi kollektív jogok a biztosítékai annak, hogy a kisebbségek egyenrangúan vehetnek részt a saját ügyeikről való politikai döntésben. A kollektív jogokat a többségi kollektív jogokkal szemben önvédelemből követelik, vagyis a többségi nemzet jogait a kisebbségi nemzetek is követelik. Míg a polgári jogok mindenki számára egyenlőek, addig a kollektív jogokat az állam

különösen védi; ráadásul a nemzetállam az uralkodó nemzet többségi jogait a kisebbségi nemzetektől védi. Ha az állam a többségi nemzet jogait (pl. a nyelvét) preferálja, akkor ezt a kisebbségek irányában kompenzálnia kell, és saját nyelvük kollektív használatát számukra is lehetővé kell tennie. Kusý szerint a demokratikus nemzetállamnak így kell eljárnia; a többségi jogokat a kisebbségeknél is kompenzálnia kell. Ha nem ezt teszi, nem demokratikus.

E problémák orvoslására a legmegfelelőbb az a polgári és minimális állam, amely minél több döntési jogkört átruház a helyi és a nagyobb területi (vagy regionális) önkormányzatokra. *Az önkormányzatok* mint az állami jog- és hatáskörök decentralizációjának eredményei a leghatékonyabb eszközei annak, hogy a kisebbségek saját ügyeiket saját területükön maguk intézhessék. A szerző egyébként is rendkívüli jelentőséget tulajdonít az önkormányzatiságnak mint a polgári elv érvényesülése egyik legfontosabb biztosítékának.

Több tanulmányában alaposan elemzi nemcsak a szlovák önkormányzatiság problémáit, hanem az európai önkormányzati elvek jellemzőit és politikai szándékait is. Nagy szerepet tulajdonít a határokon átnyúló eurorégióknak mint nagyobb területi önkormányzatoknak; ezeket- többek között- a határok mentén élő, főként nemzeti-etnikai kisebbségek problémáinak legjobb orvoslásaként értékeli.

Az önkormányzatiság elvének elemzésével és a gyakorlati megvalósítás bírálatával párhuzamosan többször kitér arra, hogy az önkormányzatiság nem más, mint az autonómia. Fogalmi értelmezést is ad, és többekkel vitatkozva azt bizonyítja, hogy a helyi és nagyobb területi önkormányzatok azonosak a helyi és a területi autonómiával. Közben élesen bírálja a demokratikus szlovák ellenzéket a bármiféle autonómiától és a területi autonómiától való irracionális és politikai célzatú félelmükért.

A kötet négy olyan hosszabb tanulmányt tartalmaz, amelyek a témakörre vonatkozóan kimerítő fogalmi magyarázatokat is adnak. Az egyik a szlovákiai kisebbségi jogok és a kisebbségi problémák minden lényeges elemét körbejárja.

Ebben leírja a kisebbségek helyzetét és politikai problémáikat is. Elemzi, hogy a kisebbségek Szlovákiában milyen kül- és belbiztonsági problémát jelentenek, majd ismerteti, hogy erre milyen megoldást javasol. Szerepel közöttük az, hogy a Szlovák Köztársaságnak tartania kell magát minden olyan nemzetközi polgárjogi és kisebbségi jogvédő egyezményhez és szerződéshez, amelyeket aláírt, amelyekhez csatlakozott. Ezeket törvénybe kell iktatni, a szlovák törvényeket ezek értelmében kell módosítani. Javasolja, hogy a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság tárgyalásokon egyeztesse közös kisebbségi és egyéb érdekeit. Hazai berkekben eleget kellene tenni a magyarok kisebbségvédő törvényekre vonatkozó követeléseinek, s a kormányban kisebbségi ügyekkel megbízott magyarnak is helyet kellene foglalnia.

Másik nagyobb tanulmányában, amelyben a nemzetiségi kisebbség kettős identitásáról énekezik, alapos fogalomtisztázásba kezd. (A magyar kisebbséget nem nemzeti, hanem csupán nemzetiségi kisebbségnek nevezi, s megindokolja, hogy miért. Szerinte ugyanis a nemzeti kisebbségnek a nemzetet megillető jogai vannak, ideérne az elszakadást is, de a nemzetiségi kisebbségnek, amelyet egyébként megillet a területi autonómia kollektív joga, elszakadási joga nincs.) Megmagyarázza a többség és a kisebbség egymáshoz való viszonyát, s hogy mindkettő lehet relatív létállapot. A nemzetiségi kisebbség azonosságtudatát és kötődését meghatározza az anyanemzethez és a többségi nemzethez való viszony, valamint a többségi nemzet államához és az anyanemzet államához való viszony is.

Harmadik nagyobb tanulmányában a szlovákiai magyar kisebbségnek a szlovák nemzetállam viszonyai közötti helyzetét vázolja fel. Ebben minden olyanfontos fogalmat, körülményt és ténytet ismertet és elemez, ami a tanulmány címében benne rejlik. Szól az autonómiáról mint a szlovákok körében tabutémáról, az autonómia és az önkormányzat már említett összefüggéseiről, az etnikai és területi önkormányzatról mint autonómiáról, a

nemzetállam és az etnikai autonómia viszonyáról, az autonómiához való jogról mint kollektív jogról, valamint a szlovák demokratáknak a magyar kisebbséghez való viszonyáról.

Negyedik nagyobb tanulmányában felvázolja a polgári és kisebbségi jogok szlovákiai helyzetét, rendkívül élesen bírálva benne a kormánykoalíció nacionalista politikáját. Szerinte e téren nem elég, hogy deklarálják és aláírják a nemzetközi egyezményeket, hanem ezek teljesítéséhez a társadalmi és politikai intézményrendszert is ki kell építeni. De nem elég, hogy az intézményeket ki kell építeni, hanem biztosítani kell ezek ellenőrzését is. A szükséges intézményrendszer és ellenőrzés szinte teljes hiányát kemény hangon rója fel a szlovák politikának, igazolva a demokratikus ellenzék előtt, hogy a kisebbségi jogok állapota milyen mélyen összefügg a demokrácia és polgári társadalom állapotával.

Ezzel összefüggésben elmarasztalja a szlovák társadalom politikai kultúráját, amelyet alapvetően a politikusok egymás közötti kultúrája kellene hogy javítson. A kormányzat azonban már hosszabb ideje olyan restriktív magyarellenes és demokráciaellenes politikát folytat, amely egyértelműen alkotmányellenes és törvényellenes jelleget öltött. A hivatalos nacionalista magyarellenes retorika olyan erős és mindennapos, hogy a szlovák közpolitikában már kezd „természetes” hangnemmé válni, amihez a szlovákok már hozzá is szoktak.

A magyarpártisággal többszörösen megvádolt szerző élesen kikel a nemzetinacionalista szlovák kormánykoalíció magyarellenes tettei és retorikája ellen. Kivesézi a meghozott magyarellenes törvényeket, intézkedéseket, és elmarasztalja az egész szlovák politikai elitet amiatt, hogy ezeknek nem állt ellen, ezekkel nem helyezkedett szembe. Bírálataiban gyakran megemlíti a hiányzó kisebbségi és nyelvhasználati törvényt, a kisebbségi és emberi jogokat védő ombudsman hiányát.

Bírálata tárgyává teszi a szlovák kormánynak a polgári és kisebbségi jogok biztosítása terén való hatalmas lemaradását is. Bebizonyítja, hogy 1990-1991-hez képest Szlovákia e téren visszafejlődött. A térség államainak ilyen jellegű fejlődésével való összevetésben keserűen állapítja meg, hogy az értékelés sorrendjében Szlovákia már Bulgária mögött, a sor legvégén, Belorussziával együtt kullog.

A „magyarbérenc” professzor még azt is meg meri tenni, hogy időnként megdicséri a magyarokat, és értékeik előtérbe helyezésével próbál pozitívan hatni a szlovák olvasókra. A magyarok 1956-os harcát az értékek példaként mutatja fel. A magyarok érzéseinek és gondolkodásának mélyebb megértési szándékával reagál néhány olyan szerzőre (Bibó) és műre (a kitelepítésekről, lakosságcserékről), akik és amelyek megragadták figyelmét és érzéseit. Többször hangot ad azon megdöbbenésének, amit belőle a magyarok Szlovákiából (például a cseh határvidékre) való kitelepítéséről szóló híradások, művek kiváltanak. Megdöbbenése mély, s maga is beismeri, hogy ezekről szinte semmit sem tudott, különösen arról nem, hogy a szlovákok ezzel milyen mély szenvedéseket okoztak a magyaroknak.

Kusý akkor is szentségtörő, amikor azt hangsúlyozza, hogy a szlovákiai magyar kisebbség magas szintű politikai kultúrával és jól szervezett politikai képviseléssel rendelkezik. Ennek bizonyítására idegen szerzők magyarokat dicsérő passzusait is idézi. A demokratikus ellenzékkel folytatott vitájában bizonyítja és igazolja, hogy a magyar kisebbség megegyezéssel megoldásra törekszik, de a másik oldalon még a demokratikus ellenzék részéről sincs fogadókészség.

A szlovák demokratikus ellenzék magyarellenességét értékelve élesen kikel az ellen, hogy azok ugyanúgy használják a magyar kártyát, mint a nacionalisták. Rendkívül lesújtó véleményt alkot meg azzal kapcsolatban, hogy a Szlovák Demokratikus Koalíció és a Magyar Koalíció közötti (az előszóban említett) együttműködési nyilatkozat kiadását megelőző politikai vitákban azt követelték a magyaroktól, hogy a szlovákválasztók miatt mondjanak le a területi autonómiára vonatkozó igényükről. A Demokratikus Koalíció a magyarokat ezzel alapvető alkotmányos joguktól fosztja meg, amit bármikor követhet a többi kisebbség.

alkotmányos jogtól való megfosztás is. Kusý szerint ezzel a SZDK megszarolta és megfenyegette a magyarokat, ami megengedhetetlen akkor, amikor e koalíció magát demokratikusnak nevezi. Megkérdezi tehát (és kérdése a levegőben marad!), hogy a jogokról való lemondásnak ezen az alapon hol a határa, valamint hogy ez jelenti-e majd a demokrácia szlovák jellegét.

Hamberger Judit